

El Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana. Significació sociolingüística

Discurs llegit el 14 d'octubre de 1993
en la sessió inaugural del curs 1993-1994 per

JOAN MARTÍ I CASTELL
Membre de la Secció Filològica

El context sociopolític del final del segle XIX

Per a entendre la realitat sociolingüística dels segles XIX i XX cal haver comprès els efectes de la política repressiva del segle XVIII.

El *Decret de Nova Planta* negà explícitament el caràcter oficial de la llengua catalana, dins i fora del territori on és pròpia: fou la culminació d'un procés —que arrencà de fet en el segle XV— de progressiva dominació del castellà al Principat de Catalunya; pel que fa a les Illes Balears i al País Valencià, la situació fou essencialment la mateixa; a la Catalunya del Nord, la llengua catalana fou amenaçada per la imposició de la francesa, i a l'Alguer, per la italiana i també per l'espanyola.

La *Nova Planta* va ésser la primera experiència en la negació rotunda del català mitjançant lleis expressament coercitives. S'hi evidencià de manera formal la diglòssia, que era ja latent en algunes capes socials i relativament patent en d'altres: des de les més altes instàncies del

poder es definí la divisió en *llengua alta* (A) (espanyol, francès o italià) i *llengua baixa* (B) (català).

La verificació de la situació amb la política de Felip V palesa un fet molt important: que els estats en general no tenen cap interès a encoratjar el plurilingüisme; procuren crear contextos homogenis, per tal de consolidar-se des d'una òptica centralista. Això no obstant —i aquí radica una contradicció que potser hom no ha mesurat prou—, les repressions respecte de les realitats lingüísticament i culturalment diferenciades porten fàcilment al naixement del sentiment nacionalista, que esdevé un conjunt de normes de comportament basades principalment en la fidelitat a la llengua pròpia.

Cal tenir present, tanmateix, que el catalanisme es caracteritzà políticament per signes diferents, malgrat la insistència en la voluntat de presentar-se com a força motriu indiscriminadament aglutinadora: des d'actituds simplement regionalistes fins al nacionalisme radical; fou marcat, per tant, sigui per ideologies populars, progressistes i revolucionàries, sigui per ideologies conservadores i reaccionàries. Ara: en qualsevol de les posicions, sempre hi era present la reivindicació dels drets lingüístics.

A la primera meitat del segle XIX, l'alta burgesia catalana comerciant i industrial, que aspirava al poder, era indiferent davant el conflicte de llengües. En realitat, fins en aquest segle no es despertà la concepció social de poble amb un idioma i amb una idiosincràsia; el recurs a les altres llengües dominants era un fet que no motivava cap reflexió especial sobre la subordinació que comportava. Però de mica en mica, sobretot entre les classes benestants, es configurà la idea que calia recuperar el català si no volien renunciar a assolir un paper dirigent sobre els estrats més populars, analfabets en llur majoria i, en conseqüència, fidels a l'ús de l'únic codi lingüístic que coneixien; d'on resultà una convergència dels interessos anti-feudals i de les capes menys privilegiades contra un enemic comú: el centralisme.

Sociolingüísticament, si bé la situació de bilingüisme diglòssic es generalitzà i augmentà en els primers anys del segle XIX, s'instauraren, en canvi, les bases que n'havien de facilitar la superació. Tot el segle es caracteritzà per la varietat de successos dirigits, a la fi, a la consolidació d'una societat capitalista moderna, amb les lluites entre les classes antagoniques que el procés comportava. Els seus començos es distingeixen encara per l'esperit de la Il·lustració i, per tant, per un rebuig de la llengua catalana en nom de l'universalisme, la igualtat i la fraternitat que preconitzà. La burgesia ascendent s'hi volgué comprometre i s'inclinà sense escrúpols per l'adopció de l'espanyol: l'actitud antifeudal dels il·lustrats es traduí, als Països Catalans, en una posició contra la pròpia identitat. Els més privilegiats es mogueren fonamentalment per l'obtenció dels beneficis del mercat espanyol i per l'explotació dels interessos d'Amèrica, dels quals havien estat sempre exclosos. Espanya es presentava com a poble d'unitat indiscutible.

En aquest context històric, és evident que l'estat de la llengua catalana es ressentí de les conseqüències dels diversos moments. Durant la primera meitat del segle es pagaren encara els resultats de la política lingüística del segle XVIII, i no solament per pressions exògenes des

del poder espanyol contra el català, sinó també per les pressions endògenes dels qui l'abandonaren. La llengua, en aquest període, continuà perdent posicions: l'alfabetització era progressivament més general, però hi predominà el castellà: el bilingüisme discriminador i desequilibrat, a causa de l'escolarització i dels nous mitjans de comunicació social —la premsa, en totes les seves variants—, arribà a sectors que havien romàs monolingües catalans. Fins i tot més d'un intel·lectual anunciava la mort de l'idioma.

A partir de quan la burgesia s'adonà que si alguna cosa tenia a fer com a classe dirigent era al seu territori, la realitat sociolingüística es transformà. Fou en el segle XIX quan nasqué la preocupació perquè el català tornés a tenir capacitat d'expressió literària; començà, consegüentment, a dibuixar-se, des del 1850, un procés de normalització en les dues vessants, la de l'*extensió d'ús social* i la de la *normativització*; el catalanisme, la Renaixença, la premsa en català foren testimonis de la primera; les discussions constants entorn de la bondat dels productes lingüístics —sobretot de l'ortografia— ho foren de la segona. Entre les classes baixes s'esborraren les ideologies diglòssiques; fins a la fi del segle revifà el recurs a la llengua pròpia: la burgesia, l'Església i l'aristocràcia col·laboraren al recobriment del català com a *llengua A*.

Després de la Renaixença, i entorn del nucli intel·lectual de *L'Avenç*, naixia el Modernisme, que va del 1881 al 1915 i que continuà, bé que amb tècniques i objectius diferents, la tasca de recuperació del català: el seu propòsit era la modernització de la cultura, prenent Europa com a punt de referència, la qual cosa contribuï a superar una visió provinciana de la realitat catalana i a accentuar-ne el caràcter nacional; el seu esperit afavorí que el català fos també l'idioma d'obres científiques de medicina, agricultura, matemàtica, etc.

Fora del Principat de Catalunya, a la resta dels Països Catalans les coses no anaven de la mateixa manera; sense entrar ara en detalls, cal remarcar que s'hi donà un fet decisiu des del punt de vista socioeconòmic i cultural: ni al País Valencià, ni a la Catalunya del Nord ni a les Illes Balears no hi hagué una burgesia de les característiques de la del Principat, perquè no s'hi visqué un desenvolupament industrial que la justificés; per això hi fou més acostada a l'aristocràcia i, com ella, per tal de distingir-se dels camperols, recorregué habitualment al castellà o al francès, fins i tot en la vida privada i familiar —costum que encara es viu als nostres dies. A conseqüència del mateix fenomen, l'Església també estigué a la vora de l'aristocràcia i hi accentuà el procés descatalanitzador.

L'estat deficitari de la llengua catalana

D'una banda, en el segle XIX l'idioma es convertí en el símbol per excel·lència del catalanisme en qualsevol de les seves múltiples manifestacions. La reflexió lingüística, al nivell que fos, esdevingué una pràctica constant de tots aquells que se sentien militants de la causa nacional. De l'altra banda, la crisi llarga en la freqüència i en els àmbits d'ús de l'idioma

havien de provocar-hi un estancament i sobretot una pèrdua d'unitat; el català estava clarament amenaçat per la fragmentació, que podia conduir-lo al fatal desenllaç; manifestava pèrdua de recursos; interferències abusives de l'espanyol; dificultats especials en el nivell escrit i en els registres formals en general...

Només hi havia una sortida possible: afanyar-se a planificar la reconstitució de la normativa. I no era feina fàcil, perquè, a part del que en si mateixa implicava, no tothom era prou conscient d'aquesta necessitat. Plasmació de les vacil·lacions en aquest sentit foren els extrems representats pels puristes, que proposaven de recuperar un català arcaïtzant i, doncs, artificios, encara que amb arrelada tradició, i els defensors del «català que ara es parla», l'esperit populista dels quals no els deixava veure que llur proposta portava sense remei a un esmicolament de la llengua inconciliable amb la seva normalització. Vora del ja esmentat grup de *L'Avenç* s'inicià precisament una campanya de codificació, que es concretà en les discussions que entre 1890 i 1892 es materialitzaren a la revista *L'Avenç*.

Diccionaris, tractats sobre ortografia, gramàtiques generals, eren obres abundoses que demostraven fins a quin punt preocupava l'anarquia en l'ús escrit del català. Obres de qualitat i, doncs, de fiabilitat desigual: al costat de treballs que obstaculitzaven més que no pas aplanaven la situació, n'hi havia que esdevingueren la base per a la tasca que s'havia de concloure a la primera meitat del segle XX.

Una qüestió que no es pot deixar de considerar en parlar de les seqüeles de la política represiva centralista espanyola és la de la consciència de la unitat idiomàtica. Fins que no intervingueren ideològicament les pressions del poder castellà tendents a la divisió de la nació catalana, no hi hagué esclatxos en aquest sentit: ningú, ni de dins ni de fora, no dubtava que la llengua del País Valencià, de les Illes Balears, de l'Alguer, del Principat d'Andorra, de la Franja de Ponent i del Principat de Catalunya era una de sola. Però en el procés de recuperació de l'idioma, les coses estaven altrament i, tot i que el de la unitat no era el problema greu, va caldre, ja sense solució de continuïtat fins als nostres dies, resistir per a frenar-ne la fragmentació.

El marc històric de la primera meitat del segle XX (1900-1939) i la realitat sociolingüística

La situació de la llengua catalana del 1900 al 1939 fou l'eco dels canvis politico-socials que es produïren: en els temps de la Mancomunitat i de la República, el català visqué un espectacular procés de recuperació, que contrasta durament amb el fre que se li posà amb Primo de Rivera i amb Franco; i no és casual que siguin dictadures reaccionàries els règims polítics que més malden pel lingüicidi i el genocidi resultant.

Durant els primers anys del segle XX, l'idioma refermà el caràcter de *llengua A* i es normalitzà en espais transcendents per assolir-lo decisivament.

El català, entre 1900 i 1939, fou llengua nacional, popular i culta, però també llengua perseguida i prohibida.

La creixent industrialització comportà el fet d'una major repercussió lingüística: la coexistència habitual del català amb el castellà; nova realitat que obliga encara avui a un esforç vigilant perquè no s'implanti definitivament el bilingüisme desequilibrat, per a evitar interferències que amenacen la integritat del català; que aboca al conflicte ideologicopolític entre els qui defensen el monolingüisme oficial i els qui creuen en la necessitat de mantenir un sobreposat bilingüisme que no pot sinó afavorir la llengua dels més poderosos.

El Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana

En els inicis del segle XX la llengua catalana visqué, com hem dit, una expansió de gran envergadura en l'ús en tots els registres. Però la seva extensió social no hauria estat suficient per a assegurar-li el futur: calia la normativització que permetés de poder disposar d'una gramàtica emprada amb la disciplina convenient.

Un problema capital amb què topà la Renaixença (literària, lingüística, cultural) fou el de la manca de preceptiva per a l'idioma. Si s'anava obrint les portes en tots els camps de l'expressió, no podia restar sense la normativa que el regulés ni podia deixar de fer-se prèviament una tasca de control de les interferències acumulades per la prepotència de les llengües espanyola, francesa i italiana. La convicció que havia d'ésser així remet a la relació *llengua/poder*; la dominació política es manifesta també en la dominació lingüística; la supeditació del català a altres llengües fa patent una subordinació en tots els sentits que calia i que es volia superar.

L'any 1906 es produí a Barcelona un fet altament significatiu per a la història recent: l'aglutinament d'esforços per a la reconstrucció lingüística en el Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana.

Mossèn Antoni Maria Alcover

Qui en promogué la iniciativa de l'organització fou el mallorquí Antoni M. Alcover. Ell manifestà una especial sensibilitat a l'estat en què es trobava el català: mancat, alhora, d'una normativa única i sòlida i d'una institució que vetllés per la seva actualització i aplicació, i, en canvi, amb la voluntat social de recuperar-lo en la literatura i en la ciència, i amb força escriptors de relleu que no tenien el punt comú de referència sobre el qual assegurar la qualitat de llurs obres. Ell decidí, amb l'energia que el caracteritzava, de posar remei al caos que col·laborava inevitablement a la substitució lingüística, a les actituds diglòssiques, al complex de molts catalanoparlants que llur idioma no era apte per a l'expressió d'alta cultura, a

castellanitzar cada vegada més la llengua catalana i convertir-la en una mena d'argot que havia de desaparèixer.

La seva idea inicial de limitar-se a la temàtica de la sintaxi demostrava, tanmateix, que no s'acabava de fer càrrec de l'abast exacte del problema. El Congrés es justificava si s'abordava la qüestió de la llengua en tots els aspectes de la normativa i potser d'una manera especial en el tan elemental de l'ortografia.

Sobre la necessitat i la possibilitat del Congrés

Que fos *necessari* de treballar amb urgència per a la reconstrucció lingüísticonacional no era prou; calia poder comptar amb les persones preparades per a la tasca: havia d'ésser, en suma, també *possible*.

Inicialment, no hi hagué coincidència ni en quina era la via adequada per a afrontar la qüestió —en el *com*— ni en quin era el moment oportú per a fer-ho —en el *quan*. Les raons de les controvèrsies eren complexes, però fonamentalment de dos tipus: unes, al voltant de la manera de redreçar l'idioma, els criteris (puristes *versus* populistes), i altres, de disponibilitat científica per a assolir l'objectiu.

Pompeu Fabra, a qui principalment devem la confecció de la normativa de l'idioma literari, fou un dels qui no creia en la necessitat d'organitzar el Congrés. I en això, com en la forma de plantejar molts temes gramaticals, s'enfrontà a Alcover. En una carta adreçada a Jaume Massó i Torrents, datada a Bilbao el 20 de novembre de 1905, Fabra fa esment de la seva inicial hostilitat envers el projecte:

I com és que essent tu de la comissió organitzadora del Congrés de la llengua catalana, no me n'havies dit res ara ultimament? Es que recordaves les meves reventades al congrés quan va començar a parlar-sen i tenies por que ara no admetria la vostra invitacio? Certament es cosa ben poc simpatica això d'anar plegats am Nonells i Grandias; però al punt que han arribar les coses, fent-se 1 Congrés i fent-se am vosaltres, com no he de voler venir a formar amb els Massós, els Rubiós i els Casas? Am molt gust!... (LAMUELA i MURGADES, 1984, pàg. 224.)

Fabra i Alcover coincidien en una convicció bàsica: el català era una llengua excessivament i perillosament amenaçada per la dominació de les llengües d'estat veïnes, especialment pels castellanismes i pels gal·licismes; diferien, en canvi, en la metodologia de la solució del problema. En un punt determinat divergien de manera especial: en la consideració del parlar de Barcelona en la confecció de la gramàtica. Alcover era arrauxadament hostil a tenir-lo en compte, obsessionat per l'excessiva influència que havia patit del castellà; Fabra no menyspreava cap dels dialectes a l'hora de perfilar la llengua literària, però entenia que el

paper que culturalment havia tingut Barcelona la col·locava en una situació relativament —i objectivament— privilegiada; l'any 1919 a *L'Almanac de La Revista* (pàg. 240-242) publicà l'article «Els dialectes catalans i la llengua literària», on, entre d'altres idees, exposa:

I aquesta llengua literària en formació, que enriqueix incessantment el seu lèxic i la seva sintaxi amb les aportacions de tots els parlars regionals, és avui titllada de barceloní; i, així, es parla de la tirania del parlar de Barcelona, quan difícilment trobaríem ningú que escrigui en barceloní. No; el modern català literari [...] no és barceloní: tots els dialectes han contribuït a la seva formació, i en la seva estructuració el barceloní no hi té altra importància que la que té fatalment en tota llengua el dialecte de la capitalitat. (LAMUELA i MURGADES, 1984, pàg. 185.)

També Fabra inicialment tingué una visió del Congrés que després modificà; la qual cosa es plasmà en la contribució que primer pensava de fer-hi i en la que finalment féu: la seva idea, en principi, era de presentar-hi un estudi gramatical complet d'una obra antiga:

Per al congrés de la llengua catalana tinc pensat, partint de l'estudi d'un autor antic, fer veure el camí recorregut per la nostra llengua desde la seva forma literaria mig-aval fins al seu estat actual, camí fet a impuls de la seva forsa evolutiva i de l'influència pertorbadora d'una llengua estranya [...]. La conferència podria titular-se: «Envés el modern català literari»... (Carta a Massó datada a Bilbao el 26 de desembre de 1905. LAMUELA i MURGADES, 1984, pàg. 225.)

Però la clarividència de la problemàtica sociolingüística del moment el portaren a sacrificar les preferències personals; es convencé que no podia ésser un congrés com qualsevol altre, sinó que s'hi havia de fer un treball de sensibilització nacional mitjançant aportacions que salvessin la llengua de la subordinació. Fabra havia protagonitzat la campanya des de *L'Avenç* (1890-1891) per a la reforma ortogràfica i era, sens dubte, la persona que havia demostrat de posseir més facultats per a la complexa labor que el Congrés es proposava.

Comptant amb la iniciativa i la participació d'Alcover i amb la col·laboració de Fabra i el suport d'altres persones preparades per a l'estudi científic de la llengua (Massó i Torrents, Cases-Carbó, etc.), podien fer-s'hi bons auguris. El que, emperò, esdevingué capital per a la seva possibilitat fou el realisme compartit que no podien tenir la pretensió de resoldre-hi definitivament tots els problemes gramaticals, ni de molt; es tractava de posar damunt la taula les nombrosíssimes qüestions pendents i d'iniciar una planificació d'estudis i de recerques adequada; que fos un acte de desvetllament que provoqués l'adhesió de la comunitat lingüística catalana a la causa de l'idioma i de la nació, i que la iniciativa tingués la solidaritat d'estudiosos espanyols i estrangers, perquè s'entenia que el futur dels Països Catalans no depenia exclusivament de la voluntat de llurs ciutadans, sinó també del reconeixement de tothom.

Els problemes que implicava posar en marxa un congrés amb els propòsits esmentats no es reduïen a la diversitat d'opinions sobre la seva conveniència referides exclusivament a

l'àmbit de la lingüística. El context sociopolític i cultural que hem descrit succintament afavoria els enfrontaments ideològics de qualsevol ordre. Així, doncs, no resultà fàcil superar les diferències en aquest sentit en benefici de la causa comuna: la llengua i la nació catalanes, perquè sobretot respecte del concepte *nació* hi havia una notable diversitat de posicions, moltes de les quals particularment distanciades entre si. Haver volgut i sabut posar per davant de tot el patriotisme, fos del signe que fos, constituí, ultra un treball ardu en què cadascú hagué de fer renúncies importants, un exemple de fins a quin punt la reivindicació de la identitat era generalment sentida.

Per citar una mostra important del que diem, podem referir-nos a les discussions a l'entorn del compromís dels organitzadors amb el catolicisme. Alguns haurien volgut haver-hi vist el Congrés clarament lligat, i s'exclamaven que, essent Alcover vicari general de la diòcesi de Mallorca i actiu militant integrista, no anés per aquesta via. Ho justificava la idea força estesa que el catalanisme no seria fructífer si no era cristià; les temences que entre els catalanistes no hi hagués importants sectors anticlericals i que el nacionalisme no es pogués convertir en revolucionari. El convenciment per part d'alguns que el Congrés era possible gràcies a l'acceptació de l'Església i que, doncs, a ella es devia, i altres consideracions d'aquesta mena eren fetes amb insistència per tal que es declarés obertament que el Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana era confessionalment catòlic.

Però mossèn Alcover va saber separar les coses, i fou conscient que excloure ningú de la seva participació per motius de fe no podia sinó conduir al fracàs: ell partia de l'experiència històrica negativa de barrejar el credo religiós amb el catalanisme. Avui, òbviament, ningú no dubta de l'encert a no deixar-se convèncer d'un plantejament que hauria abocat a una divisió potser fatal del sentiment i el compromís nacionalistes.

En definitiva, el Congrés era necessari i fou possible, encara que mitjançant gegantins esforços que només podia resistir una militància incondicional. En el discurs de cloenda, Alcover pogué pronunciar aquestes paraules eloqüents:

Senyors: Hem acabat el primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana, ab sana pau, ab santa concòrdia, sens cap conflicte, sens cap entrebanch, gràcies a Déu [...] l'èczit del Congrés ha superades totes les nostres esperances, qu'eren molt grosses, conexent com conexem una mica la gent catalana. (*Actes*, 1985, pàg. 678.)

La participació en el Congrés

Hom ha definit el Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana com un plebiscit entorn del nostre idioma i la nostra nació, i com l'acte de major transcendència durant mig

segle del nacionalisme català. I penso que no és una exageració, si tenim en compte el ressò social amb què fou acollit.

Considerant que, en un sentit, l'amor a la llengua fou el títol suficient per a convocar el Congrés; que el motor principal n'era la reivindicació dels drets lingüístics dels catalans, i que, en un altre sentit, aquest amor i aquesta reivindicació implicaven l'estudi científic que conduís a fer que hom pogués disposar d'un idioma polític i digne amb què poder parlar en qualsevol registre i de qualsevol argument, no podia haver-hi exclusions en la convocatòria. La ciència havia de barrejar-se amb la passió, en un equilibri més aviat favorable a la segona. Els dos criteris bàsics amb què es decidí de convidar els participants —la competència científica i la lleialtat a la llengua i la nació— es reflecteixen d'una manera inequívoca en la llista de congressistes: al costat d'eminents especialistes en lingüística d'arreu dels Països Catalans, de la resta d'Espanya i de l'estranger (Itàlia, França, Alemanya), homes i dones de totes les professions i de totes les classes socials s'ajuntaren en el desig compartit de recobrar l'idioma. Alcover constata, en clausurar el Congrés: «May mos ho hauríem pensat que vingués tanta de gent a escoltar les discussions y lectures filològiques, que patexen d'àrides, esquerpes y carregoses.» (*Actes*, 1985, pàg. 678.)

Aquesta realitat deixava ben clar que la gran majoria dels catalans reclamaven la restauració, la depuració i l'enaltiment de llur llengua, i que aquesta interessava també més enllà de les seves fronteres. Els poders públics oficials i polítics s'hi mostraren generalment favorables; la qual cosa té un particular significat si hom té en compte fins a quin punt la subsistència d'una llengua amenaçada depèn de la seva consideració per part dels qui tenen la responsabilitat de dirigir, més o menys directament, la societat. Els periòdics catalans acolliren habitualment, abans, durant i després del Congrés, polèmiques entorn de la llengua.

L'organització del Congrés

Únicament entenent la realitat peculiar que són Catalunya i la llengua catalana com a comunitat i idioma subordinats des de fa més de quatre segles, hom pot comprendre al mateix temps llur situació relativament forta, si fem la comparació amb d'altres grups minoritzats més importants quantitativament. La nostra història l'explica en bona part; història que esdevindrà justament punt d'emmirallament constant.

La profunditat amb què s'ha mantingut viu el sentiment nacional, fins i tot en els moments més difícils, és la raó principal de la nostra capacitat de resposta.

I l'és, doncs, també, que fos possible l'organització d'un congrés d'unes característiques que permeten de situar-lo al nivell de qualsevol altre d'internacional en una comunitat sense conflictes i en la matèria científica que es vulgui. Basta consultar-ne les *Actes* per a adonar-se de la seva complexitat, de l'impecable funcionament, tant en els actes formals i solemnes

de gran protocol, amb intervenció d'autoritats polítiques, culturals, socials, com en els dedicats a la presentació i discussió de les ponències i comunicacions: fou un èxit en el seu desenvolupament, malgrat la gran quantitat de participants.

Es disposaren catorze presidències honoràries, entre les quals hi havia personalitats espanyoles no catalanes i estrangeres (de les universitats d'Innsbruck, de Halle, de París i de Lisboa). Les ponències i comunicacions es distribuïren en tres taules de seccions: la Filològic-Històrica (que presidí mossèn Alcover i en què participà Pompeu Fabra com un dels vicepresidents), la Literària i la Social i Jurídica. Alcover encapçalava també la Comissió Executiva dels acords del Congrés.

El programa de les tasques i dels actes diversos s'allargà des del dissabte dia 13 d'octubre de 1906, al vespre del qual tingué lloc la sessió inaugural, fins al dijous dia 18 del mateix mes, amb una recepció en honor dels congressistes a l'Ateneu Barcelonès. Tanmateix, l'activitat estrictament científica es clausurà a la tarda del dimecres dia 17.

Com a actes complementaris de les discussions sobre la llengua, hi hagué una exposició del llibre català; un *garden-party* al parc Güell en obsequi als congressistes i a llurs acompanyants; una festa del teatre català, amb representacions de diverses escenes d'obres d'èpoques diferents; una festa de la música popular catalana, a càrrec de l'Orfeó Català; un dinar en homenatge als congressistes estrangers; una recepció al Saló de Cent per l'Ajuntament de Barcelona, i excursions a Vic, Ripoll, Poblet, Vilanova i Sitges.

El Congrés es regí pel Reglament elaborat per les comissions, que constava de setze articles, el darrer dels quals declarava oficial la llengua catalana, per bé que admetia, naturalment, que els congressistes de territoris d'altres llengües s'expressessin amb la pròpia.

Es complí el compromís de preparar, cadascuna de les tres seccions, unes conclusions respecte als temes discutits. A la Secció Filològic-Històrica es discutiren nou temes i vint-i-nou comunicacions; a la Literària, cinc temes i vint-i-dues comunicacions, i a la Social i Jurídica, quatre temes i set comunicacions.

El fet que no hi hagués cap incidència especial ni cap sorpresa negativa remarcable demostra fins a quin punt l'organització i el funcionament foren minuciosament planificats. No debades la proposta de celebrar el Congrés s'havia fet pública dos anys abans: exactament el 25 de gener de 1904, a l'Ateneu Barcelonès...

Els temes tractats

S'ha dit insistentment que el Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana es féu gairebé exclusivament com a reacció davant l'estat precari de la normativa per a l'ús literari de la llengua. Això no obstant, si hom considera els diversos arguments que s'hi tractaren, ha d'admetre que, al costat de la qüestió prioritària de la gramàtica, s'hi tingueren en comp-

te molts altres problemes que convertiren el Congrés en una seu de debat obert a tots els aspectes de la situació lingüística. I no podia ésser altrament, per una raó: si la codificació del català era una qüestió pendent, la causa del dèficit n'era el context sociolingüístic. Com s'havia d'explicar, si no, la penetració de castellanismes, gal·licismes i italianismes, fins a l'extrem que l'ús de molts escriptors era un producte lingüístic híbrid?

En un sentit diferent, plantejar-se d'elaborar rigorosament la normativa era una tasca que, com ja hem insinuat, no podia esquivar la consideració sobre quin pes específic hi havien de tenir els grans dialectes; i, en conseqüència, s'havia d'entrar en la problemàtica de la unitat de l'idioma i de l'equilibri entre les seves varietats. Endemés, aquesta preocupació es fonia amb la de la necessitat de la cohesió dels Països Catalans, amenaçada per la política dels governs centralistes, que procuraven interessadament d'afavorir-ne la divisió.

Era obvi que la idea d'organitzar el Congrés i els motius pels quals tingué un seguiment tan multitudinari giraven també entorn de la comprensió que era necessària una planificació de la política lingüística que tendís a restituir i a assegurar a la llengua catalana el caràcter d'oficialitat en els territoris on és llengua pròpia. Per tant, no era possible que no s'hi discutissin problemes d'aquesta índole.

Repasant les *Actes*, s'hi observa que els temes gramaticals són, de bon tros, els més nombrosos i, en general, els tractats amb més profunditat. I, dintre d'aquest camp, els que fan referència a l'ortografia i a la sintaxi meresqueren una especial atenció. Els nous grans temes que s'hi desenvoluparen són efectivament d'ortografia i de morfosintaxi.

La Secció Literària s'ocupà de quin havia d'ésser el model de llengua per a l'ús dels escriptors i, doncs, per als registres més formals; però igualment abordà la necessitat que el català fos l'únic idioma de la nostra literatura i que es polís dels tributs a les altres llengües. S'ocupà de problemes de llenguatges especialitzats (medicobiològic, d'oficis tècnics i d'art de la construcció), de dialectologia, de lexicografia, d'història lingüística, de projecció de l'idioma mitjançant el periodisme i de la unitat i vitalitat del català.

La Secció Social i Jurídica s'endinsà en problemàtiques marcadament actuals i avançades, com les de l'obligació dels poders públics de protegir el català i la dels drets lingüístics dels ciutadans; la de la solidaritat entre els pobles de llengua catalana; la de la introducció plena de l'idioma a l'ensenyament. També s'hi discutiren qüestions de llenguatge jurídic, d'associacionisme cultural, d'estadística d'ús del català i de la relació indestriable entre llengua i nació.

Subratllem, doncs, la modernitat que caracteritzà el Congrés i la diversitat de temes que s'hi tractaren, tots seguint amb coherència un fil conductor essencial: la reflexió sobre la situació interna de la llengua, la convicció que era urgent de treballar per resoldre'n els múltiples problemes i la consciència que tant la realitat en què es trobava com les vies de solució estaven directament relacionades amb el context polític, que havia convertit els Països Catalans, llurs llengua i cultura, en una entitat fragmentada i subordinada.

Els resultats del Congrés

És oportú de recordar aquí unes paraules que mossèn Alcover adreçà als congressistes en el discurs de cloenda ja esmentat:

Que en general no som arribats [...] a conclusions concordades y definitives? Ni'ns ho proposàvem ni era possible, donada la situació actual dels estudis filològichs a Catalunya y demés territoris de la llengua. Ja hu diguérem desde'l principi: El Congrés no'l convocàrem per resoldre les grans questions que hi ha pendents dins la gramàtica catalana, sino per promoure'ls estudis qu'es indispensable fer per poder resoldre més envant tals questions. (*Actes*, 1985, pàg. 678.)

L'obra del Congrés no és acabada; tot just ha comensat [...]. El Congrés ha de comensar una nova era per la nostra llengua, per la nostra filologia, per les nostres lletres. (*Actes*, 1985, pàg. 679.)

I acabà encoratjant-los amb aquests mots encesos:

Obrers de la Pàtria, fills de la llengua catalana, endevant! Coratge y bona feyna! y... a reure! fins a n-el segón Congrés que celebrarem, si Deu ho vol, en creure qu'es hora. (*Actes*, 1985, pàg. 680.)

Respecte dels objectius i dels propòsits de projecció en el futur, penso que no hi calen gaires comentaris: hom sabia que el Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana no podia pretendre de resoldre els problemes gramaticals pendents, perquè les condicions ho impedièn. Però si es tenia la voluntat de fer-lo motor, punt d'arrencada d'un compromís dels estudiosos a posar-se a la feina d'una manera coordinada i solidària; si, en un altre sentit no gens secundari, provocava una sotragada no efímera entre tots els ciutadans dels Països Catalans que els despertés una actitud constant de lleialtat lingüística; i si, encara, se'n preveia d'una manera concreta la continuïtat per a la revisió dels treballs científics i també dels nivells que s'haurà anat assolint en la fidelitat a l'idioma (Alcover parla d'un segon congrés), totes les altres limitacions que es vulguin no li treien oportunitat ni eficàcia.

Calgué esperar alguns anys per a veure on desembocà el Congrés. Avui el que ningú no pot negar és que tots, absolutament tots els propòsits, totes les esperances que hi bategaren es materialitzaren progressivament: *a)* Es féu la gramàtica de la llengua literària i el diccionari general; continuaren ininterrompudament els estudis lingüístics sobre el català. *b)* S'ha mantingut, amb alts i baixos, segons les circumstàncies històriques i segons els territoris dels Països Catalans, el sentiment nacionalista. *c)* S'ha fet el Segon Congrés Internacional de la Llengua Catalana el 1986, al cap de vuitanta anys d'haver-se acabat aquest primer.

L'obra de Pompeu Fabra

Fabra simbolitza l'èxit de la iniciativa del Primer Congrés. La seva obra constitueix una primera etapa de la seva culminació fonamental, altament afortunada per a la història lingüística del català.

L'espai i el temps sociolingüístic en què Fabra realitzà la tasca tingueren dues vessants contradictòries que feien complexa la realitat: les seqüeles de la situació diglòssica de més de quatre segles i la consolidació del nacionalisme, gràcies al qual l'oposició *català, llengua per a les funcions no formals / espanyol, llengua per a les funcions formals* es transformà en aquesta altra de signe contrari: *català, llengua de la solidaritat i de la identitat* versus *espanyol, llengua del poder i de l'opressió*.

El compromís essencial a què Fabra es lliurà topà, nogensmenys, amb una atmosfera més aviat hostil. Ell es lamentà de la resistència de molts escriptors a entendre'n la utilitat.

No volien comprendre que mentre el català fos una llengua sense una ortografia unificada i sense un lèxic i una gramàtica fixats, no es podia implantar a les escoles, ni podia aspirar als usos oficials, i es trobava en condicions aclaparadores d'inferioritat en la seva lluita amb la llengua castellana. (FABRA, 1932, pàg. 27.)

I titllà de mancada de patriotisme l'actitud de menyspreu de la gramàtica en l'ús del català, perquè era conscient de la relació de dependències entre l'estat de l'idioma i la possibilitat de reeixir com a nació. En l'article que publicà a *La Revista*, 1, núm. 2, 10 de juny de 1915, pàg. 1-3, «Cal gramàtica als escriptors», afirma:

L'escriptor que menysprea o ignora la tasca del gramàtic és un mal escriptor i un mal patriota. En lloc de col·laborar a l'obra de perfeccionament de la nostra llengua, l'entrebanca, contribuint a la perpetuació de tares vergonyoses de les quals la llengua literària hauria de torbar-se temps ha completament lliberada. (LAMUELA i MURGADES, 1984, pàg. 183.)

Fabra operà sempre amb criteris propis de la lingüística moderna i fins i tot de la sociolingüística, aleshores encara no nada com a disciplina científica. Guia constant en els seus estudis foren: l'ús popular, la llengua literària coetània i medieval, les variants dialectals i les solucions d'altres llengües romàniques.

S'avançà efectivament a la sociolingüística en l'anàlisi, per exemple, de les interferències del castellà com un producte sociopolític del domini espanyol i no simplement com un fenomen de contacte de llengües desconnotat; amb la consciència, doncs, de les dimensions del conflicte lingüístic.

L'Institut d'Estudis Catalans: llengua i poder

Al Primer Congrés s'havia plantejat la necessitat ineludible de crear una acadèmia de la llengua que servís permanentment d'impuls d'estudis lingüístics catalans i, ensems, d'autoritat indiscutible que assegurés la difusió de la llengua literària i en sol·licités l'acceptació unànime dels escriptors.

L'obra de Pompeu Fabra no pot deslligar-se de l'Institut d'Estudis Catalans, l'Acadèmia de la Llengua Catalana. Enric Prat de la Riba presentà al Congrés una comunicació dins la Secció Social i Jurídica de contingut molt significatiu respecte de les seves conviccions: «Importància de la llengua dins el concepte de la nacionalitat.» Ell cridà Pompeu Fabra, malgrat les discrepàncies ideologicopolítiques entre ambdós, perquè s'encarregués de dirigir els treballs de reconstitució del català, i ell mateix, un any després d'haver-se acabat el Congrés, fundà l'Institut d'Estudis Catalans, que fins als nostres dies —passant per llargs períodes de clandestinitat, de persecució i de penúria— ha estat i és l'única autoritat en qüestions de normativa lingüística, reconeguda no solament al Principat de Catalunya, sinó també a tots els Països Catalans.

En una carta al seu amic Massó datada a Bilbao l'1 de maig de 1910, Fabra parla d'un homenatge a Prat de la Riba i no hi amaga les prevencions a participar-hi, basades en motius clarament ideològics:

Un altre prec. Que es això de l'homenatge an en Prat de la Riba? [...] El nostre primer pensament va esser no prendre-hi part, creient que.s tractava d'una cosa dels de la dreta, que havia d'esser mal vista pels de l'esquerra, i que.l mer fet d'adherirse al homenatge suposava l'adhesió a la política d'en Prat [...]. Per altra banda, en la llista de subscriptors no veig afigurar-hi cap esquerrista significat com tampoc en Casas Carbó... i jo.t demano que.m diguis fracament quina es l'actitud d'aquests davant del homenatge, quina significació li donen. (LAMUELA i MURGADES, 1984, pàg. 238-239.)

La intervenció, tant de Prat de la Riba com a president de la Mancomunitat, com de l'Institut d'Estudis Catalans com a entitat oficial, fou decisiva en el procés dificultós d'acceptació de la preceptiva gramatical per part dels escriptors, en particular, i d'algunes importants associacions i acadèmies culturals, en general. Que des de tan altes instàncies es defensés la conveniència de la submissió de tots a la ferma disciplina en favor de la unitat de l'idioma en el registre literari fou definitiu perquè se superessin actituds contràries a admetre determinades solucions. Entre 1930 i 1932 es pot dir que l'acceptació de l'autoritat de l'Institut d'Estudis Catalans és total. El prestigi d'aquesta institució la projecta a l'exterior i possibilita la seva intervenció en organismes internacionals.

En la creació de l'Institut d'Estudis Catalans prevalia la convicció que allò que hi havia de tenir inicialment prioritat era la tasca en el redreçament de l'idioma, perquè s'identifica-

va correctament amb la de la reconstrucció nacional. La identitat *llengua-nació* era d'una claredat meridiana en els dos principals impulsors: Fabra i Prat de la Riba. El president de la Mancomunitat, en la seva ja esmentada ponència presentada al Congrés, exposa, en aquest sentit, idees d'una actualitat sorprenent:

La força unitiva, aglutinant, de l'idioma ha estat vista sempre. Sempre la intel·ligència dels homes s'en es adonada del vincle, del lligam, ab que la llengua forma unitats socials pel demunt dels individus. (*Actes*, 1985, pàg. 665.)

En Lluís Vives [...] considera impossible formar societat ab aquell qui parla diferent llenguatge [...] feu notar Leibnitz [...] que *ls mapes ens fan conèixer els límits dels Estats, per no'ls de les nacions, senyalats més aviat per l'armonia de les llengües*. (*Actes*, 1985, pàg. 666.)

Tota societat tendeix a constituir per ella mateixa una llengua, o al menys, una forma determinada de parlar, que uneixi més intimament sos membres components y al unir-los entre sí els separi dels demés [...]. Però aquesta tendència s'accentúa en les societats qui necessiten una unitat més robusta y una separació més completa de les altres [...]. Les societats polítiques o Estats han comprès també el valor incomparable de possehir una llengua qui dongui unió y cohesió a sos membres, separant-los dels demés, y d'aquí prové, que, quan naturalment no assoleixen aquest resultat per no coincidir les fronteres de l'Estat ab els límits d'una sola unitat lingüística, fassin esforços desesperats a fi d'obtenir per la violència aqueixa desitjada unitat de parla, y així afavoreixen l'expansió d'una llengua, d'aquella que adopten per oficial, y combaten durament les altres fins a corrompre-les y fer-les desaparèixer [...]. *La Llengua es la mateixa nacionalitat*, deien els patriotes húngars a mitjans del segle passat [...]. La llengua es la nacionalitat, han repetit tots els pobles renaixents. (*Actes*, 1985, pàg. 666-667.)

I, en una nota a peu de pàgina, manlleua molt significativament aquests mots de Mancini, que relacionen d'una manera més concreta justament la unitat lingüística i la unitat nacional:

Questo è indubitato, che *l'unità del linguaggio* manifesta *l'unità della natura morale* di una Nazione, e crea le sue idee dominanti. (*Actes*, 1985, pàg. 669.)

El Segon Congrés Internacional de la Llengua Catalana

El 1986, en complir-se els vuitanta anys del Primer Congrés, s'esqueia, si volíem ésser justos tributaris dels beneficis que ens proporcionà, un segon encontre.

Sortosament, la realitat lingüística, sociopolítica i cultural del 1986 era ben distinta de la del començament de segle. En el Segon Congrés Internacional de la Llengua Catalana no

era la qüestió de la història interna del català allò que neguitejava, sinó la seva situació sociolingüística.

Davant el seu projecte, hom sabia —l'experiència del Primer Congrés ho avalava— que no seria acollit d'una manera igual en l'extens àmbit dels Països Catalans pel que feia a la seva oportunitat; la història es repeteix... Per a una gran majoria era clar el que s'havia de fer, si els propòsits anaven més enllà de l'estudi sociolingüístic del català i s'endinsaven —com ho han fet— en l'objectiu primordial de valorar què s'havia aconseguit i què calia aconseguir encara per a la normalització, entenent-la bàsicament en la vessant de l'extensió de l'ús social de la llengua. I, com en el cas del Primer Congrés, aquest no podia limitar-se al cenacle dels experts; seguint l'exemple històric, s'hi volgué vincular expressament les més altes autoritats polítiques, la qual cosa creà esperades suspicàcies; tanmateix, no es considerà correcte que, en un desplegament de forces com el que demanà el Segon Congrés, es parés de la base que els dirigents polítics no hi tenien res a dir ni a fer.

Sens dubte, per a una valoració justa del Congrés serà necessari el distanciament cronològic suficient, i, així, podrem concloure amb prou arguments sobre la seva utilitat.

Com el Primer, aquest ha tingut també una àmplia resposta social; i això es pot dir que és ja l'acompliment d'un objectiu important que s'havia proposat. La publicació de les *Actes* de les diverses àrees científiques resol en bona part el problema de manca de dades sobre la situació del català, de la qual s'ha parlat i es parla encara massa més a partir d'impressions subjectives molt limitades que no pas de la base dels fets reals. Estem en més bones condicions per a planificar convenientment els remeis per a la greu anormalitat àmpliament constatada.

Tenim l'esperança que, si mai s'ha de fer un Tercer Congrés Internacional de la Llengua Catalana, ho sigui per a l'estudi d'un idioma de cultura nacional i oficial, usat per tota la comunitat on és propi, en tots els registres, per a totes les funcions i, sobretot, sense els conflictes avui encara punyents que resulten d'ésser una llengua subordinada en uns casos i clarament dominada en d'altres.

A manera de conclusió

Hem volgut deixar per al final la justificació del tema triat per a aquest discurs inaugural. Sabia que parlar del Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana precisament en aquesta seu podia resultar superflu, perquè hem de donar per descomptat que tots els aquí presents en coneixen a bastament la significació històrica.

Això no obstant, han estat els judicis que d'una manera general s'han estès entre nosaltres sobre la seva transcendència els que m'han empès a parlar-ne. En efecte, la idea generalitzada que fou gairebé exclusivament una magna reunió que aplegà homes i dones preocupats per la codificació de la llengua, pensem que en desvirtua el valor i l'exacta incidència

en la història lingüística del català. Goso dir que l'any 1906, amb el Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana, representa la configuració de la consciència de la complexa realitat en què es trobava l'idioma —molt més enllà de les necessitats estrictes de la codificació— i, per tant, representa alhora la superació d'una crisi que hauria conduït a un final que exclouïa l'existència del nostre idioma en el conjunt de les llengües del món actual.

Hem volgut col·laborar modestament a reconsiderar la significació del Primer Congrés, per tal d'atorgar-li les dimensions que li corresponen. S'ha insistit massa asèpticament en la seva contribució en l'elaboració de la nostra gramàtica i en la depuració del nostre lèxic; fins i tot s'ha contraposat el Segon Congrés al Primer dient que aquell ha estat de temàtica sociolingüística, mentre que aquest no podia ésser-ho. Volem remarcar que ho fou tant com —o més que— el de 1986; no solament perquè afrontar la codificació d'un idioma és un treball eminentment sociolingüístic, sinó també, i sobretot, perquè la manca d'una preceptiva per als escriptors fou analitzada amb una intel·ligència sorprenent com el resultat d'una dominació que dividia i que es proposava el lingüicidi i, conseqüentment, el genocidi; s'hi pogueren marcar unes línies d'actuació científica que no es deslligaven de la realitat complexa que comporta la relació entre llengua i poder, de què cap idioma no es pot emancipar.

El Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana enclou una lliçó històrica que no podem deixar que es malmeti. Una reflexió profunda sobre el context sociolingüístic actual ens duu irremissiblement a la conclusió realista que, evidentment, avui encara no hem assolit, ni de bon tros, la sobirania nacional; però tampoc suficientment la comprensió necessària de la identitat *llengua-nació* en el conjunt dels Països Catalans ni, doncs, la consegüent voluntat de servir-nos, sempre i per a tot, d'un idioma que, com qualsevol altre, reclama una disciplina en l'ús literari i de l'estàndard, especialment als nostres dies, en què, a diferència del començament de segle, la influència decisiva dels mitjans de comunicació social i les noves tecnologies ens repton a una lleialtat que ha d'arribar, en tots els aspectes, a cotes molt més altes que les aconseguides.

És pel Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana que tenim una gramàtica i un diccionari moderns de la llengua; però, endemés, és també pel Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana que ara som aquí i que, amb les deficiències que no deixen d'amenaçar-nos amb tota la gravetat que sabem, ara parlem amb la nostra llengua catalana. No podem sostreure'ns de recórrer a la seva lliçó, si no volem que s'amollin fatalment encara més els llaços del compromís per a la realitat plena de la nació catalana.

Algunes referències bibliogràfiques

- ALCOVER, A. M. *Per la llengua*. Barcelona, 1983.
- ARDIT, M.; BALCELLS, A.; SALES, N. *Història dels Països Catalans: De 1714 a 1975*. Barcelona, 1980.
- COROMINAS, J. *Lleures i converses d'un filòleg*. Barcelona, 1971.
- FABRA, P. *El català literari*. Barcelona, 1932.
- *La llengua catalana i la seva normalització*. Barcelona, 1980.
- LAMUELA, X.; MURGADES, J. *Teoria de la llengua literària segons Fabra*. Barcelona, 1984.
- MARTÍ I CASTELL, J. *Llengua catalana*. Barcelona, 1986.
- «Reflexions a l'entorn del II Congrés Internacional de la Llengua Catalana». *L'Espill* [València], núm. 25 (1987), p. 105-112.
- «The First International Catalan Language Congress, Barcelona, 13-18 October, 1906». A: FISHMAN, J. A. [ed.]. *The Earliest Stage of Language Planning. The «First Congress» Phenomenon*. Berlín; Nova York, 1993, p. 47-67.
- MASSOT I MUNTANER, J. *Antoni M. Alcover i la llengua catalana*. Barcelona, 1985.
- MOLL, F. de B. *Un home de combat (mossèn Alcover)*. Palma de Mallorca, 1981.
- *Aspectes marginals d'un home de combat (mossèn Antoni M. Alcover)*. Barcelona, 1983.
- PRAT DE LA RIBA, E. *Per la llengua catalana*. Barcelona, 1918.
- Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana: Actes*. Barcelona, 1985.
- Segon Congrés Internacional de la Llengua Catalana: I. Convocatòria. Inauguració. Clausura. Conclusions. Congressistes*. Barcelona, 1986.
- SOLÀ, J. *L'obra de Pompeu Fabra*. Barcelona, 1987.